

ПОГЛЯД НА ТРАНСФОРМАЦІЙНУ СУТНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ

Анотація. Було розглянуто погляди на трансформаційну сутність економічної влади. Автором розблено висновок, що залежно від виду конкуренції будується своя стратегія, в якій враховується зовнішній вплив навколишнього середовища, в тому числі конкурентна стратегія суперника і внутрішній потенціал своєї фірми. Для реалізації обраної конкурентної стратегії визначаються методи ведення конкурентної боротьби, за допомогою яких досягатимуться поставлені цілі. Саме держава повинна розробити механізми, що обмежують монополію і розвивають здорову конкуренцію на ринку. Згодом роль держави повинна згасати і обов'язки керівника на себе повинен взяти сам ринок. В умовах ринкової економіки конкуренція необхідна для розвитку продуктивних сил, економічних систем. Автор прийшов до висновку, що конкуренція це не тільки негативне явище, більш того для ліквідації даного забобону важливо, щоб вона була «правильною», тобто необхідно переходити від цінової конкуренції до нецінової, від регульованої до вільної, а найголовніше від недобросовісної до сумлінної.

Ключові слова: економічна влада, владні відносини, економічна поведінка, конкуренція, владна позиція.

LOOK AT THE TRANSFORMATIONAL NATURE OF ECONOMIC POWER

Summary. The views on the transformational essence of economic power were considered. Of particular importance is the problem of power for the analysis of the transition economy. One of the conditions for reforming the economy is the transformation of power relations in the economy – the transformation of the system of economic power, characteristic of the planned economy, in the system of power relations of the market economy. The author concludes that depending on the type of competition built its own strategy, which takes into account the external influence of the environment, including the competitive strategy of the opponent and the internal potential of the company. For the implementation of the chosen competitive strategy, the methods of competition are determined, with the help of which the goals will be achieved. It is the state that should develop mechanisms that limit monopoly and develop healthy competition in the market. Subsequently, the role of the state should fade and the duties of the head should take over the market itself. In a market economy, competition is necessary for the development of productive forces and economic systems. The author came to competition is an alternative to the dictatorship of monopolies of its terms to consumers. However, their relationship should be seen as a pure confrontation, because competition itself under certain conditions can develop into a monopoly. In the "monopoly or competition" dilemma, the state has the final say, but its role should not be limited to universal and centralized governance. It is the state that should develop mechanisms that limit monopoly and develop healthy competition in the market. Subsequently, the role of the state should fade and the duties of the head should take over the market itself. In a market economy, competition is necessary for the development of productive forces and economic systems.

Keywords: economic power, power relations, economic behavior, competition, power position.

Постановка проблеми. Вся історія людської цивілізації пронизана владною складовою: прагненням людей до влади й гострою боротьбою за неї, захопленням і перерозподілом правомочій і «ренти» від влади, впливом влади на характер облаштованості й траєкторію розвитку суспільства. Господарська практика в будь-якій країні відчуває на собі істотний, далеко не однозначний вплив інститутів влади. Влада впливає на всю систему економічних зв'язків, вона «присутня» у відносинах власності й зайнятості, процесах розподілу й обміну, у державному регулюванні економіки й зовнішньоекономічних контактів. Розуміння економічної влади й «розгляд різьоче однакових методів боротьби економічних владних груп», за зауваженням В. Ойкена, потрібно для розуміння економічної дійсності всіх минулих епох і сучасності, а можливо, і майбутнього.

На початку ХХ ст. боротьба за економічну владу (на всіх рівнях: мікро-, мезо-, макро- і мегаекономіки) загострюється й набуває більш витончених форм. Будь-яка країна в умовах потуж-

ного протистояння різноманітних сил та інтересів повинна прагнути до створення збалансованої системи влади, що забезпечує ефективний внутрішній порядок, а також захищає національні інтереси й безпеку у взаємодії із зовнішнім світом.

На переломних історичних етапах феномен влади набуває особливої «ваги», тому його адекватна наукова оцінка досить актуальна для осмислення сучасного стану й тенденцій подальшого руху суспільств, що трансформуються, а також для розробки ефективних стратегій соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження концептуальних основ природи владних відносин в економіці, розглядалися в працях Д. Нортона, Дж. Бьюкенена, М. Олсона, Р. Коуза, Е. Тоффлера. Критичний аналіз наукових робіт проводили В. Дементьєв, В. Яременко, Б. Селігмен, Г. Столбова та ін. Водночас дослідження феномена економічної влади не надто повно досліджені в науковій літературі, хоча таке дослідження дозволяє зрозуміти, у якому

ступені і яким чином інститути державної влади здатні впливати на процеси руху суспільства до ринкової економіки й демократії, визначати національну специфіку розвитку транзитивних економік.

Таким чином, метою даної статті є огляд положень на трансформаційну сутність економічної влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливого значення набуває проблема влади для аналізу перехідної економіки. Однією з умов реформування господарства є трансформація владних відносин в економіці – перетворення системи економічної влади, характерної для планового господарства, в систему владних відносин ринкової економіки.

Серйозним ідеологічним промахом при розробці моделей переходу до ринку стала відсутність усвідомлення того факту, що перехід від планової економіки до ринкової – це не просто перехід від примусу до економічної свободи. Трансформація соціалістичної економіки в ринкову являє собою перехід від однієї системи влади (примусу) до іншої. У своїй роботі, присвяченій аналізу трансформаційних процесів, М. Олсон писав: «... нам зараз необхідна теорія, в центрі уваги якої була б влада, що базується на примусі, а також ті вигоди, які вона приносить, теорія, що пояснює поведінкові мотиви до отримання влади, заснованої на примусі, і спонукальні мотиви, що стоять перед тими, хто нею володіє ...» [5].

Відсутність певної політики по відношенню до економічної влади мало наслідком стихійне розподіл ресурсів і прав влади в економіці.

Стихийний розподіл влади мав наслідком, по-перше «недолік» ефективної влади над економічною поведінкою. У кінцевому рахунку, це отримало вираження в економічній анархії, як наслідок надання економічної свободи за відсутності обмежень і примусової сили, що підпорядковують приватну діяльність загальним інтересам. У цих умовах, за образним висловом одного американського економіста, «невидиму руку» ринку замінює «невидима нога». Економічна свобода, що розуміється як проста відсутність прямих обмежень господарської діяльності, при відсутності механізмів примусу до соціально-продуктивної діяльності тягне за собою виникнення хаосу, анархії та свавілля в економіці. Принцип індивідуальності та економічної свободи перетворюється на економічне зло. За словами Гегеля, в даному випадку ми маємо справу з «негативною» свободою або «свободою порожнечі». Така свобода «стає» фанатичним руйнуванням всього існуючого громадського порядку [1]. Приватний і загальний інтерес можуть співіснувати, тільки будучи опосередкованими системою економічної, моральної і політичної влади. По-друге, «недолік» ефективної влади призвів до виникнення «надлишку» приватної економічної влади: державних чиновників, безконтрольної влади адміністрації підприємств, монопольної влади власника, кримінальної влади тощо. Таким чином, економічна анархія стає основою для виникнення свавілля, при якому превалює тенденція односторонньої зміни розподілу прав і обов'язків на користь однієї із сторін на ринку [4]. По-третє, реакцією на економічну анархію і сва-

вілля приватної економічної влади стало неприпустиме безпосереднє пряме розширення державного втручання в економіку або надлишок державної влади. Разом з тим, як показав свого часу Ойкен, проблема усунення анархії і негативного впливу приватної влади не вирішується шляхом розширення регулюючих функцій в економіці державної влади. В-четвертих, надлишок влади стає однією з найважливіших умов і джерел отримання контролю над власністю. А оскільки влада є одним з основних умов та джерел отримання доходів, то розгортається конкурентна боротьба між різними приватними економічними групами за захоплення контролю над джерелами влади. Конкуренція навколо цін і якості, яка виступає базовою умовою ефективного ринку, витісняється і підміняється конкуренцією за джерела економічної влади. Результатами такої конкуренції з'явилися концентрація економічної влади і утворення олігархічних груп, що об'єднують під своїм контролем основні джерела і ресурси влади в економіці: насильство, власність, монопольне становище на ринку, контроль над державною владою.

Таким чином, наслідком ліберальної економічної політики стало виникнення такого рівня концентрації приватної економічної влади, що є неприпустимим як з точки зору економічної ефективності, так і політичної свободи. «... неолібералізм, – зауважує з цього приводу Роберт У. Макчесні, – це політика, за допомогою якої відносно невелика група осіб, керуючись власними приватними інтересами, виявляється в стані поставити під свій контроль більшу частину соціального життя, причому, вона використовує цей контроль з метою збільшення своєї особистої вигоди ...» [10].

Наслідком концентрації приватної економічної влади стало використання владної позиції з метою вилучення доходу з активів товариства рентним шляхом. Це означає, що джерелом доходів стають не зростання продуктивності факторів виробництва, а рента, одержувана за рахунок перерозподілу суспільних доходів. «Захоплення» ренти здійснюється в таких формах, як завищення цін на реалізовану продукцію, заниження цін, за якими оплачуються використовувані ресурси (в тому числі оплата праці), скорочення доходів меншоритарних власників, спекулятивна продаж активів підприємства та ін Як наслідок, виникає відрив доходів власника, менеджера, чиновника від продуктивності контрольованих факторів виробництва.

До теперішнього часу можна стверджувати, що саме стихійне розподіл і концентрація економічної влади стало одним з основних перешкод для становлення ефективної ринкової економіки. «... головна сила, що протистоїть ринковій економіці, – пише К. Херрманн-Пиллат, – влада як економічна, так і політична, породжує безправ'я в суспільстві і несправедливість в економіці. Тому захист ринкової економіки від влади – найважливіша мета її політичної складової ...» [9].

Економічна політика, спрямована на формування соціального ринкового господарства, повинна включати в себе владну складову, мета якої – формування суспільно необхідного порядку влади. Створення ефективного порядку влади

має стати предметом і метою економічної політики держави. Необхідний свідомий перерозподіл ресурсів і прав економічної влади, стихійно формується в результаті прагнення до максимізації вигоди. За допомогою «політики влади» суспільство має встановити контроль над розподілом економічної влади і не допустити виникнення, як нестачі влади (анархії), так і надлишку (свавілля) приватної економічної влади. «... як перед будь-якою іншою політикою, – писав В. Ойкен, – перед економічною політикою постає проблема влади ...» [4]. Більш того, з його точки зору, це є перший принцип державної економічної політики [4].

Перш за все, необхідне проведення політики, спрямованої на деконцентрацію і мінімізацію приватної економічної влади. «... в силу матеріальної необхідності ми повинні звільнитися від ворожих волі владних структур, з якими досі миримось під впливом міфу про економічну доцільність ...» [8]. Така політика повинна включати в себе наступні напрямки:

- повне усунення приватної влади, заснованої на насильстві, як фактора економічного життя суспільства, посилення судових форм захисту прав власності;

- законодавчі обмеження концентрації власності в одних руках і посилення соціальної відповідальності за використання власності;

- примусове «відкриття» закритих (аутсайдерських) господарських структур, що концентрують економічну владу, перетворення останніх у відкриті акціонерні товариства;

- розвиток економічної демократії, формування «врівноважувальної» влади профспілок і персоналу підприємств, створення механізмів соціального партнерства;

- активізація антимонopolьної політики, пряме обмеження державою monopolьної економічної влади і боротьба зі зловживаннями влади шляхом розвитку здорового конкурентного середовища.

Добре відомо, що найбільшого успіху досягають фірми, чия діяльність протікає в умовах конкуренції, так як саме вона стимулює до пошуку чогось нового, досконалого, орієнтує на запити споживачів, ламає консерватизм і інерційну поведінку фірми. Конкуренція є основоположним і обов'язковим умовам існування ринку. Вона зазнала значну еволюцію: від вільної і повної в період первісного накопичення капіталу до державно-монополістичної форми.

У різних теоріях і різними авторами поняття конкуренції трактується по-різному, але в загальному розумінні конкуренція – це суперництво в будь-якій області, з ланцюгом отримання вигоди.

У класичній економічній теорії конкуренція – це «невидима рука ринку», яка координує діяльність його учасників [11].

В радянській політекономії конкуренція – це антагоністична форма економічного змагання приватних товаровиробників за одержання можливо більшого прибутку [12].

В теорії ринку конкуренція – це ступінь залежності загальних ринкових умов від поведінки окремих учасників [13].

За законодавством України конкуренція – це змагальність господарюючих суб'єктів, при якій їх самостійні дії ефективно обмежують можливість кожного з них односторонньо впливати на загальні умови обігу товарів на відповідному товарному ринку [14].

Таким чином, конкуренція – це своєрідний економічний контроль, що ліквідує неконкурентоспроможні організації, залишаючи в «живих» підприємства, які виробляють конкурентоспроможний товар.

В залежності від класифікаційних ознак конкуренція може бути декількох видів.

В таблиці 1 представлені основні види конкуренції.

Висновки і пропозиції. Залежно від виду конкуренції будуватиметься своя стратегія, в якій враховується зовнішній вплив навколишнього середовища, в тому числі конкурентна стратегія суперника і внутрішній потенціал своєї фірми. Для реалізації обраної конкурентної стратегії визначаються методи ведення конкурентної боротьби, за допомогою яких досягатимуться поставлені цілі. Конкуренція – це альтернатива диктатурі monopolь своїх умов споживачам. Однак їх взаємозв'язок слід розглядати як чисте протистояння, бо сама конкуренція за певних умов може перерости в monopolь. У дилемі «monopolь чи конкуренція» вирішальне слово залишається за державою, але його роль не повинна зводитися до всеохоплюючого і централізованого управління. Саме держава повинна розробити механізми, що обмежують monopolь і розвивають здорову конкуренцію на ринку. Згодом роль держави повинна згасати і обов'язки керівника на себе повинен взяти сам ринок. В умовах рин-

Таблиця 1

Класифікація конкуренції

Класифікація	Класифікація
Участь держави: вільна; регульована	Визначається рівнем регулювання і контролю з боку держави за функціонуванням конкуренції на ринку
Спосіб: цінова; нецінова	Відображає спосіб досягнення тієї чи іншої конкурентної позиції
Тип ринку: чиста конкуренція; monopolьстична конкуренція; олігополістична конкуренція; чиста monopolь	Підрозділяється відповідно співвідношення попиту і пропозиції
Етичність: сумлінна; недобросовісна	Характеризує методи для досягнення поставлених цілей.
Інтенсивність: низька; помірна; озлоблена	Відображає ступінь протидії конкурентів у боротьбі за споживачів
Задоволення потреби: горизонтальна; вертикальна	Формує групу товарів і послуг, що задовольняють ті чи інші потреби

кової економіки конкуренція необхідна для розвитку продуктивних сил, економічних систем.

Таким чином, конкуренція це не тільки негативне явище, більш того для ліквідації даного

забобону важливо, щоб вона була «правильною», тобто необхідно переходити від цінової конкуренції до нецінової, від регульованої до вільної, а найголовніше від недобросовісної до сумлінної.

Список літератури:

1. Гегель Г. В. Ф. *Философия права*. Москва : Мысль, 2010. 524 с.
2. Гутник В. *Политика хозяйственного порядка в Германии*. М. : Экономика, 2012. 271 с.
3. Ойкен В. *Основы национальной экономики*. Москва : Экономика, 2016. 351 с.
4. Ойкен В. *Основные принципы экономической политики*. Москва : Прогресс, 2015. 496 с.
5. Олсон М. *Распределение власти и общество в переходный период*. *Экономика и математические методы*. 1995. Т. 31. Вып. 4. С. 53–81.
6. Освальт В. *Теория хозяйственного порядка как методология исследования экономической власти*. Москва : Экономика, 2006. 351 с.
7. Киссинджер Г. *Мировой порядок*. Київ : АСТ, 2016. 544 с.
8. *Теория хозяйственного порядка: «Фрайбургская школа» и немецкий неолитерализм / составление, предисловие и общ. ред. В. Гутника*. Москва : Экономика, 2002. 465 с.
9. Херрман-Пиллат К. *Социальная рыночная экономика как форма цивилизации*. *Вопросы экономики*. 2009. № 12. С. 48–53.
10. Прямухіна Н. *Трансформаційні перетворення економічних систем. Виклики сучасності*. Київ : Кондор, 2016. 289 с.
11. Васильців Т.Г. *Фінансові механізми та інструменти подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України : моногр.* Львів : Ліга-Прес, 2016. 596 с.
12. *Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні 2017: актуальні проблеми, ризики та перспективи адміністративно-фінансової децентралізації: наук. доп.; [наук. ред. В. С. Кравців; наук. координатор І.З. Сторонянська]*. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2017. 120 с.
13. Гайдучк П.І. *Незабутні реформи в Україні*. Київ : ДКС-центр, 2017. 852 с.
14. *Закон України «Про захист економічної конкуренції» (редакція від 07.03.2018) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.

References:

1. Gegel' G.V.F. (2010). *Filosofija prava [Philosophy of law]*. Moscow : Mysl'. (in Russian)
2. Gutnik V. (2012). *Politika hozjajstvennogo porjadka v Germanii [Economic policy in Germany]*. Moscow : Jekonomika. (in Russian)
3. Ojken V. (2016). *Osnovy nacional'noj jekonomii [Fundamentals of the national economy]*. Moscow : Jekonomika. (in Russian)
4. Ojken V. (2015). *Osnovnye principy jekonomicheskoy politiki [The Basic principles of economic policy]*. Moscow : Progress. (in Russian)
5. Olson M. (1995). *Rassredotochenie vlasti i obshhestvo v perehodnyj period [Dispersion of power and society in the transition period]*. *Jekonomika i matematicheskie metody*, vol. 31, no. 4, pp. 53–81.
6. Osval't V. (2006). *Teorija hozjajstvennogo porjadka kak metodologija issledovanija jekonomicheskoy vlasti [Theory of economic order as a methodology for the study of economic power]*. Moscow : Jekonomika. (in Russian)
7. Kissindzher G. (2016). *Mirovoj porjadok [World order]*. Kiev : AST. (in Russian)
8. Gutnik V. (2002). *Teorija hozjajstvennogo porjadka: «Frajburgskaja shkola» i nemeckij neoliberalizm [Theory of economic order: "Freiburg school" and German neoliberalism]*. Moscow : Jekonomika. (in Russian)
9. Herrman-Pillat K. (2009). *Social'naja rynochnaja jekonomika kak forma civilizacii [Social market economy as a form of civilization]*. *Voprosy jekonomiki*, no. 12, pp. 48–53.
10. Prjamuhina N. (2016). *Transformacijni peretvorennja ekonomichnih sistem. Vikliki suchasnosti [Transformation transformation of economic systems. Challenges of modernity]*. Kiev : Kondor. (in Ukrainian)
11. Vasil'civ T.G. (2016). *Finansovi mehanizmi ta instrumenti podolannja disbalansiv social'no-ekonomichnogo rozvitku Ukrainy [Financial mechanisms and tools to overcome the imbalances of socio-economic development of Ukraine]*. Lviv : Liga-Pres. (in Ukrainian)
12. Kravciv V.S. (2017). *Teritorial'nij rozvitok ta regional'na politika v Ukraini 2017: aktual'ni problemi, riziki ta perspektivi administrativno-finansovoї decentralizacii [Territorial development and regional policy in Ukraine 2017: actual problems, risks and prospects of administrative and financial decentralization]*. Lviv : DU «Institut regional'nih doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'ogo NAN Ukraini». (in Ukrainian)
13. Gajduc'kij P.I. (2017). *Nezabutni reformi v Ukraini [Unforgettable reforms in Ukraine]*. Kiev : DKS-centr. (in Ukrainian)
14. *Pro zahist ekonomichnoi konkurencii (2001) [Law of Ukraine "On protection of economic competition"]*. *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, no. 12, pp. 64.